

Thomas Kempis. *Dialoog met novicen*. Dl. 2: *Leven van Geert Grote*. Vertaald en ingeleid door Frank De Roo. Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2021.

In 2018 publiceerde KokBoekencentrum een Nederlandse vertaling door Frank De Roo van het eerste boek van Thomas van Kempens *Dialoog met novicen* (*Dialogus noviciorum*), getiteld *De minachting der wereld* (*De contemptu mundi*). Nu is bij dezelfde uitgever en van dezelfde hand een vertaling verschenen van het tweede boek van de *Dialoog*, over het leven van Geert Grote.

Het is zonder meer een gelukkige omstandigheid dat er weer een deeltje in het Nederlands is uitgegeven, want ondanks hun veelvormigheid zijn de vier boeken van de *Dialoog* inhoudelijk een samenhangend geheel. Het complete werk, waarvan algemeen wordt aangenomen dat het tussen 1436 en 1450 geschreven moet zijn, heeft, zoals de titel al aangeeft, de vorm van een tweegesprek tussen een ervaren kloosterling (*senior*) en een novice. In het eerste boek begint de meester met een aansporing tot trouw aan het kloosterleven. De jongeling moet werkelijk breken met zijn verleden in de wereld en zich toeleggen op verbetering van levenswandel en versterving in de door hem gekozen monastieke context. Dit betoog eindigt met een drietal uit het leven gegrepen voorbeelden, exemplen die dienen om de novice aan te moedigen vol te houden in zijn levenskeuze. Overtuigd en gesterkt vraagt die laatste vervolgens of de meester hem wil vertellen over de ‘vaders’ van de Moderne Devotie, opdat hij door hun voorbeeld nog meer gesticht mag worden. De overige drie boeken zijn dan ook gewijd aan de levens van achtereenvolgens Geert Grote, Florens Radewijns en negen devoten die als Florens’ leerlingen worden getypeerd. Ingekaderd als dialoog, bestaan deze delen enerzijds uit levensbeschrijvingen en anderzijds uit (verzamelingen van) geschriften van en documenten over de betreffende personen. Deze kennismaking met zijn voorgangers brengt de novice inderdaad tot gepaste nederigheid en de intentie zich van harte te verbeteren.

De Roo en KokBoekencentrum hebben van deze uitgave van de nieuwe vertaling van het tweede deel van de *Dialoog* een bijzonder rijk boek gemaakt. De eigenlijke tekst gaat vergezeld van allerlei extra’s. Net als in het eerste deel bevat ieder hoofdstuk verklarende eindnoten, vooral bestaande uit identificaties van door Thomas gebruikte bronnen. Een en ander wordt voorafgegaan door een uitgebreide inleiding. Deze lijkt als voornaamste doel te hebben om Thomas’ vita in haar tekstuele traditie te plaatsen en bestaat zodoende vooral uit

een vergelijkend overzicht van belangrijke biografische teksten over Geert Grote. Nieuwe vertalingen van relevante passages uit Henricus Pomerius' geschiedenis van het klooster Groenendaal (*De origine monasterii Viridisvallis*) en Thomas' eigen kroniek van Sint-Agnietenberg zijn opgenomen in twee appendices bij de inleiding.¹ Een verantwoording bij de tekst, met daarin ook een hertaling van een deel van een litanie uit het getijdenboek van Geert Grote, sluit het boek af.

De Roos vertaling is gebaseerd op de kritische editie van de *Dialogus noviciorum* door Michael Joseph Pohl uit 1922, opgenomen in het zevende deel van de door hem bezorgde uitgave van Thomas' *Opera omnia*, en niet op de in 2020 bij Aschendorff verschenen uitgave door Nikolaus Staubach en Stefan Sudmann. Ongetwijfeld kwam de nieuwe editie simpelweg te laat om er bij het vertalen nog gebruik van te kunnen maken, al wordt ze wel vermeld in de bronnenlijst (p. 178). Spijtig natuurlijk, maar zeker geen halszaak, omdat er in dit tweede boek van de *Dialog* tussen beide kritische edities slechts enkele verschillen bestaan die voor een vertaling van (overigens geringe) betekenis zijn.

Over de kwaliteit van de vertaling zelf kan ik kort zijn: die is hoog. De Roo is erin geslaagd om de in de inleiding (p. 39) door hem als 'ietwat gezwollen' getypeerde stijl die Thomas in de *Dialog* hanteert om te zetten in mooi en helder Nederlands. Hetzelfde geldt voor de nog moeilijkere taal van de opgenomen stukken van Geert Grote zelf. Op woordelijk niveau staan tegenover enkele schoonheidsfoutjes (zoals 'uitgave' voor de *editio* van boeken in een middeleeuwse context (bijv. p. 103), 'toegewijde boeken' als vertaling van *libri devoti* (bijv. p. 152), of 'wijding' voor de *consecratio* van het sacrament (p. 155)) mooie vondsten als 'priesters met een vrouw aan de haard' als vertaling van *focaristae* (bijv. p. 125).

Minder onverdeeld gelukkig ben ik met de inleiding. Enerzijds slaagt de De Roo er daar bewonderenswaardig goed in om in kort bestek duidelijk uiteen te zetten hoe de vroegste bronnen over het leven van Geert Grote, waaronder dus het tweede boek van de *Dialog*, zich tot elkaar verhouden en elkaar beïnvloed hebben. Minder degelijk, anderzijds, is wat mij betreft wat hij schrijft over Thomas' vita zelf.

Dat leven zou, volgens De Roo (p. 21-26, 43), oorspronkelijk geschreven zijn omstreeks 1433/34, na voltooiing van een eerste redactie van de Agnietenbergkroniek. Die laatste tekst

¹ Voor een volledige vertaling van de Agnietenbergkroniek, zie: Udo de Kruijff, Jeroen Kummer en Freek Pereboom (red.). *Een klooster ontsloten: De kroniek van Sint-Agnietenberg bij Zwolle door Thomas van Kempen*. Publicaties van de IJsselacademie, 124. Kampen: Stichting IJsselacademie, 2000.

bestaat uit een lopend gedeelte met berichten over het Zwolse klooster zelf en een apart, algemener deel met hoofdstukken over de vroege geschiedenis van en enkele belangrijke personen uit de Moderne Devotie. Het specifieke gedeelte wordt opvallend beknopter na de beschrijving van de dood van Johannes van Kempen, de eerste prior van de gemeenschap, in 1432. Dit jaartal zou daarom ongeveer aangeven wanneer Thomas, alvorens op bescheidener schaal verder te gaan, het vroegste stuk van zijn kroniek afrondde. Bij die gelegenheid zou hij ook besloten hebben om te proberen het onderwerp van het algemene deel, voor zover dat toen geschreven was, beter tot zijn recht te laten komen door een uitgebreidere en opzichzelfstaande, driedelige geschiedenis van de Moderne Devotie te schrijven, bestaande uit vitae van Geert Grote, Florens Radewijns en hun leerlingen. Pas toen het leven van Radewijns klaar was, zou Thomas aan dat van Grote allerlei bijlagen toegevoegd hebben, om de twee boeken meer met elkaar in evenwicht te brengen wat hun lengte betrof. En pas toen het hele driedelige werk zo goed als voltooid was, zou hij ten slotte besloten hebben om het van een als inleiding en kader fungerend tweegesprek tussen een oude en een jonge kloosterling te voorzien. Deze eindredactie van de *Dialog met novicen* als zodanig zou dateren van rond 1437.

In het licht van de reeds bestaande literatuur over de *Dialog*, waarin niet alleen door Staubach en Sudmann maar eerder ook door Rijcklof Hofman is beargumenteerd dat het werk een zorgvuldig gecomponeerde eenheid is met vooral een stichtelijk en niet zozeer een zuiver historiografisch oogmerk,² is De Roos reconstructie bij voorbaat twijfelachtig. Helaas overtuigen de weinige concrete argumenten die hij ervoor aandraagt niet. Zo redeneert hij dat Thomas' voorwoord bij het leven van Geert Grote een overblijfsel moet zijn van de veronderstelde eerdere versie van het boek, daterend van vóórdat het deel zou zijn gaan uitmaken van de *Dialog*, omdat dat voorwoord dezelfde stijl zou hebben als de Agnietenbergkroniek en niet gericht is tot een 'novice', maar tot een 'broeder' (*frater*) (p. 25). Maar een novice is natuurlijk ook een broeder, en in het voorwoord bij het derde boek van de *Dialog* spreekt de oudere kloosterling zijn minder ervaren ordegenoot eveneens zo aan.

² Zie, naast de inleiding bij de editie van Staubach en Sudmann, ook: Rijcklof Hofman. 'Thomas als Biograph.' *Kempener Thomas-Vorträge*. Red. Ulrike Bodemann. Kempen: Thomas-Archiv im Kulturforum Franziskanerkloster, 2002. 21-31; en: Stefan Sudmann. 'Der "Dialogus Noviciorum" des Thomas von Kempen: Textgestalt und Textüberlieferung.' *Aus dem Winkel in die Welt*. Red. Ulrike Bodemann en Nikolaus Staubach. Tradition – Reform – Innovation: Studien zur Modernität des Mittelalters, 11. Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 2006. 188-201.

Bovendien begint het voorwoord bij het hier vertaalde tweede boek met de verklaring van de meester dat hij juist ‘vanwege jouw sterke aandringen’ (p. 75) wil proberen om iets te zeggen over enkele van de daden van meester Geert. Dat is een rechtstreeks antwoord op het verzoek van de novice waar het eerste deel van de *Dialoog* mee eindigde, dat de meester hem iets zou vertellen over de grondleggers van de Moderne Devotie!

Ook de argumenten die De Roo naar voren brengt voor het schrijven van de *Dialoog* ná de voltooiing van een eerste versie van de Agnietenbergkroniek zijn niet erg sterk. Om te beginnen is hij, op basis van de vermeende inhoudelijke cesuur na 1432, heel stellig dat het meer uitgebreide gedeelte van die laatste tekst rond 1433 is afgerond, maar hij licht dat niet nader toe. Dit terwijl Bertram Lesser op basis van een complex van argumenten slechts durft te betogen dat de oudste stukken van zowel het kloosterspecifieke als het algemene deel na 1432 begonnen en voor 1448 afgerond zouden kunnen zijn.³ Rudolf van Dijk, daarentegen, lijkt er juist van uit te gaan dat Thomas al voor 1432 met de tekst is aangevangen en spreekt in het geheel niet van bepaalde afgeronde gedeeltes, maar denkt aan een geleidelijke ontwikkeling.⁴ Er bestaat dus zoveel onzekerheid over de datering en het schrijfproces van de Agnietenbergkroniek dat eenvoudige redeneringen daaromtrent geen betrouwbare basis vormen om tot conclusies over de *Dialoog* te komen. En ook De Roos tekstuele argumenten overtuigen niet. Zo zou volgens hem het feit dat Thomas de lezer in hfst. 20 van het algemene deel van de kroniek voor meer informatie over het bezoek van Geert Grote en Johan Cele aan Jan van Ruusbroec niet doorverwijst naar zijn eigen *Dialoog* maar naar Pomerius’ boek over Groenendaal betekenen dat hij op dat moment zelf nog geen leven van Grote geschreven had. Maar dat gaat niet per se op, want zoals we met behulp van De Roos boek gemakkelijk kunnen vaststellen, schrijft Pomerius uitgebreider over de ontmoeting van Grote en Ruusbroec dan Thomas in de *Dialoog*, en dat kan evengoed een reden zijn voor de verwijzing naar die eerste tekst. Bovendien refereert hfst. 11 van hetzelfde algemene deel van de Agnietenbergkroniek voor meer informatie over Florens Radewijns wél aan de *Dialoog*, wat betekent dat die tekst,

³ Bertram Lesser. *Johannes Busch: Chronist der Devotio moderna: Werkstruktur, Überlieferung, Rezeption. Tradition – Reform – Innovation: Studien zur Modernität des Mittelalters*, 10. Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 2005. Daar p. 103-125. De Agnietenbergkroniek zou volgens hem in ieder geval voor 1464 in bepaalde vorm hebben moeten bestaan.

⁴ Rudolf van Dijk. ‘De spiritualiteit van de devote regulier: Beschouwingen over de Agnietenbergkroniek van Thomas van Kempen.’ *Twaalf kapitels over ontstaan, bloei en doorwerking van de Moderne Devotie*. Red. Charles Caspers en Rijklof Hofman. *Middeleeuwse Studies en Bronnen*, CXL. Hilversum: Verloren, 2012. 311-352. Daar p. 335-338.

als eenheid onder die titel, op het moment van schrijven al bestond, zij het niet noodzakelijkerwijs in definitieve versie. De Roo ziet deze verwijzing als een latere toevoeging, ooit eens aangebracht terwijl Thomas zijn kroniek aan het bijwerken was (p. 46 n. 9). Dat kan, natuurlijk, maar er is geen bewijs voor. Een ander argument, dat De Roo ontleent aan het gegeven dat bepaalde elementaire, feitelijke informatie die Thomas wel over Grote verstrekt in de Agnietenbergkroniek nauwelijks voorkomt in de *Dialog*, overtuigt evenmin. De verklaring hiervoor zou er volgens de vertaler in liggen dat Thomas zichzelf na het schrijven van zijn kroniek niet wilde herhalen in het leven van Geert. Wat mij betreft is het echter waarschijnlijker dat Hofman gelijk heeft als hij het betrekkelijke gebrek aan harde gegevens in de *Dialog* verklaart door te stellen dat die tekst van meet af aan niet primair historiografisch bedoeld was, maar als gids voor de jonge kloosterling.⁵

Mijn kritiek op de inleiding mag de pret om het geheel echter niet drukken. 'Altijd ben ik hebzuchtig, zeer hebzuchtig naar boeken,' verzucht Geert Grote in een door Thomas uit een brief opgetekend citaat (p. 117). De Roos werk aan het tweede boek van de *Dialog* is meer dan goed genoeg om zelf ook hebzuchtig te worden, zeer hebzuchtig naar zijn op de laatste bladzijde in het vooruitzicht gestelde vertaling van het derde deel, over het leven van heer Florens. (AP)

⁵ Hofman 2002, 30.